

TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA KURAMSAL YAKLAŞIMLAR: BİR LİTERATÜR TARAMASI

Pelin VARGEL PEHLİVAN¹

ÖZET

Geçmişten günümüze tüm toplumlarda kadına ve erkeğe geleneksel cinsiyet rolleri yüklenmiştir. Birey bu rolleri farkında olmaksızın ya da bilinçli olarak, çeşitli toplumsal yapıların desteği ile edinmiş, içselleştirmiştir. Toplumsal cinsiyet inşa edilirken, bu rollerle erkek üstünlüğü meşru kılınmış, kadın ise birey olarak ikincil konuma yerleştirilmiştir. Böylece biyolojik cinsiyetin dışında, toplum tarafından üretilen, hem kamusal hem de özel alanda ataerkil bir ideolojinin tahakkümü altında var olmaya çalışan, nasıl olması gerektiğine dair kendisine sürekli modeller sunulan bir “kadınlık” cinsiyeti ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada, toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliği daha iyi anlayabilmek adına cinsiyet, toplumsal cinsiyet rolleri ve ilgili kuramsal yaklaşımlar ele alınacaktır. Ayrıca cinsiyet kültürüne farklı bakış açıları ile yeni anlamlar katan feminist yaklaşımlar ve ülkemizdeki feminist çalışmalara da yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet Rolü, Ataerkillik, Feminizm*

THEORETIC APPROACHES IN THE CONTEXT OF PUBLIC GENDER: A LITERATURE REVIEW

ABSTRACT

Throughout the history, some gender roles had been given to the males and females in all communities and people internalized these roles voluntarily or involuntarily depending on the social structure. While forming the gender roles, the male gender's hegemony has been accepted and female gender has been placed as secondary. So except for biological sex, a 'female' gender has appeared that created by the society which offered some types of existence under a patriarchal ideology's domination in both public and private area. In brief, this study covers; sex, gender roles and related theoretic approaches to understand gender inequality in public in addition to feminist approaches which gives new meanings to gender based culture. Turkish feminist studies will also be examined within the limits of this article.

Key Words: *Sex, Gender, Gender Role, Patriarchy Feminism*

¹*Bu çalışma İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Medya ve İletişim Sistemleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Pelin Vargel Pehlivan'ın hazırlamış olduğu yüksek lisans tezinden üretilmiştir.*

1.CİNSİYET, TOPLUMSAL CİNSİYET KAVRAMLARI VE TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

1.1.Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Kavramları

Cinsiyet terimi, kadın ya da erkek olmanın biyolojik yönünü ifade eder ve biyolojik bir yapıya karşılık gelir.² Cinsiyet, bireyin biyolojik cinsiyetine dayalı olarak belirlenen demografik bir kategoridir. İnsanların nüfus cüzdanlarında yazan cinsiyet bu terimin anlamına uygundur. Toplumsal cinsiyet terimi ise kadın ya da erkek olmaya toplumun ve kültürün yüklediği anlamları ve beklentileri ifade eder; kültürel bir yapıyı karşılar ve genellikle bireyin biyolojik yapısıyla ilişkili bulunan psikolojik özelliklerini de içerir. Toplumsal cinsiyet, bireyi kadınsı ya da erkeksi olarak karakterize eden psikososyal özelliklerdir. Ancak, cinsiyet ve toplumsal cinsiyeti birbirinden ayırmak mümkün değildir; çünkü kültürün kadından ve erkekten bekledikleri (toplumsal cinsiyet) kadının ve erkeğin fiziksel bedenlerine (cinsiyet) ilişkin gözlemlerden tamamen ayrı değildir. Buna göre, toplumsal cinsiyetin kültürel yapılandırılmaları bir anlamda biyolojik cinsiyeti de içerir. Genellikle kadınlarla erkekler arasındaki bazı farklılıkların biyolojik mi yoksa kültürel mi olduğunu tam olarak bilmek mümkün değildir; esasen çoğu farklılık ikisinin birlikte etkisinin bir sonucudur.³

Cinsiyet terimi bağımsız bir değişken olarak kullanıldığında bireyin genetik ve kromozomal birleşimine (erkeklerde xy, kadınlarda xx), içsel ve dışsal üreme organlarına(erkeklerde penis, kadınlarda vajina) ve bir cinsiyeti diğer cinsiyete oranla önemli ölçüde farklılaştıran ikincil düzeydeki cinsel karakteristiklere(örneğin erkek bedeninin kadınlara oranla daha kıllı ve kaslı olması gibi) ya da kısacası bireyin biyolojik cinsiyetine gönderimde bulunmaktadır.⁴ Toplumsal cinsiyet ise erkek ve kadının biyolojik farklılaşmasına ideoloji tarafından yüklenen anlamlar ve değerlerdir. Toplumsal cinsiyet kurumlarla ve sosyal çevre ile karşılıklı, iç içe geçmiş, karışık ilişkiler bütünüdür. Toplumsal cinsiyetin algılanışı kültürel bir olgudur ve bu kavram, kültürel, ekonomik, politik ve davranışsal tüm farklılıkları içermektedir.⁵

Cinsiyet kavramı biyolojik farklılaşmanın dışında erkeğin ve kadının toplumsal tanımını da içermektedir. Bu toplumsal tanım erkeğin ve kadının toplum içindeki konumlarını ve davranışlarını belirlemektedir. Bu anlamda cinsiyet kavramı toplumsal olarak oluşturulmuştur dolayısı ile de değişkendir yani bir toplumdaki diğerine ya da zaman içinde değişebilmektedir.⁶ Bu olgu toplumsal cinsiyet olarak da adlandırılabilir yani bir cinsiyet üyesi için uygun görülen davranışlar hakkındaki

² Zehra Dökmen, *Toplumsal Cinsiyet, 3.b., Remzi Kitabevi, İstanbul, 2012,s.19.*

³ *a.g.e., s.20*

⁴ Aylin Pira ve Aslı Elgün, "Toplumsal Cinsiyeti İnşaa Eden Bir Kurum Olarak Medya; Reklamlar Aracılığıyla Ataerkil İdeolojinin Yeniden Üretilmesi" <http://cim.anadolu.edu.tr/pdf/2004/1130848482.pdf> (Erişim Tarihi 08.11.2015),s.528.

⁵ *a.g.m., s.529.*

⁶ Serdar Kaypakoglu, *Toplumsal Cinsiyet ve İletişim, 1.b., İstanbul: Naos Yayınları, İstanbul, 2003, s.12.*

toplumsal beklentiler, toplumsal cinsiyet, erkek ya da kadınların birbirlerinden farklı olmalarına yol açan fiziksel niteliklere değil, erkeklik ve kadınlık hakkındaki toplum tarafından oluşturulmuş özelliklere göndermede bulunmaktadır.⁷

Başka bir deyişle; insan dişi veya erkek cinsiyetiyle doğar, ancak yetiştirilirken, sosyalleşme süreci ile toplumun cinsiyetlerine özgü beklediği roller çerçevesinde kız veya erkek çocuk olmayı öğrenerek büyürler. Bu süreçte, kız ve erkek çocukları çeşitli nesnelere, etkinlikleri, oyunları, meslekleri ve hatta kişilik özelliklerini onlar için uygun ve ya uygun değil olarak ayırt etmeyi öğrenirler. Bir erkek için uygun olduğu düşünülen davranışlar erkeksi (maskülen), kadınlar için uygun olduğu düşünülen davranışlar ise kadınsı (feminen) olarak adlandırılır.⁸

Cinsiyet kavramı artık, çeşitli fizyolojik farklılıklara sahip basit bir dişil/eril ayrımından daha fazla anlamlar ifade etmeye başlar. Erkek ve kadın olma durumuna yüklenen anlamlar, sosyal hayatta geçerli olan ve kamuoyu algısında yer etmiş rollerin içerisinde sıkışıp kalır. Böylece biyolojik cinsiyet, yerini, statü belirleyici bir özelliğe sahip olan toplumsal cinsiyet anlayışına bırakır. Artık kadın ve erkek yalnızca toplumsal paradigmanın onlar için belirlediği eylemleri uygulamakla yükümlüdürler.⁹

Cinsiyet, egemen toplumsal düzenin cinsiyet ilişkileriyle, söylemleriyle, pratikleriyle inşa edilmiştir ve cinsiyet farklılığının, üretmeye dayanan ikiliğini içinde barındırmaktadır. Erkek ve kadın arasındaki biyolojik farklılıklar, toplumsal cinsiyetle kategorik farklılıklara dönüşmektedir. Scott'a göre; "feministler toplumsal cinsiyet kelimesini, cinsler arasındaki ilişkinin toplumsal olarak örgütlenmesini kastetmek için daha ciddi bir şekilde ve daha doğru bir anlamda kullanmaya başladılar... Bu kelime, cinsiyet ya da tinsel farklılık gibi terimlerin kullanımında örtük bir şekilde mevcut olan biyolojik determinizmin reddedilmesi anlamına gelmiştir." "Toplumsal cinsiyet" kavramının bu kullanımı, erkeklerin fiziksel olarak daha güçlü olmaları nedeniyle kadınların bedensel kapasitelerinden dolayı (doğurganlık, annelik gibi) baskı altında tutulma nedenlerini açıkladığını düşünen biyolojik açıklamaları kabul etmez. Aksine toplumsal cinsiyet, kadınlar ve erkeklere ilişkin uygun rollerin tamamen toplumsal olarak üretildiğini ifade eden kültürel inşalara işaret etmenin bir yoludur. Toplumsal cinsiyet, erkeklerin ve kadınların öznel kimliklerinin, sadece toplumsal kökenlerini belirgin kılmanın bir yoludur.¹⁰ Bu tanımlamada toplumsal cinsiyet, cinsiyetli bir bedene zorla kabul ettirilmiş bir toplumsal kategoridir.¹¹

⁷ a.g.e., s.13.

⁸ Simge Saraç, "Toplumsal Cinsiyet", *Toplumsal Cinsiyet ve Yansımaları*, der. Lerzan Gültekin, Ankara: Atılım Üniversitesi Yayınları, 2013, s.27.

⁹ a.g.m.

¹⁰ Derya Şaşman Kaylı, *Kadın Bedeni ve Özgürleşme*, 8. b., İzmir: İlya İzmir Yayınevi, 2013, s.27.

¹¹ a.g.e., s.28.

1.2.TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ

Rol terimi tiyatrodan ödünç alınmış sosyolojik bir terimdir. Rol, örgütlü sosyal bir yapı içinde bireyin bulunduğu pozisyonu, bu pozisyonla ilgili sorumlulukları, ayrıcalıkları ve diğer pozisyonlardaki insanlarla etkileşimi yönlendiren kuralları gösterir. Annelik, babalık, öğretmenlik, askerlik gibi farklı rollerden söz edilebilir. Kadınlara ve erkeklere verilen farklı roller ise toplumsal cinsiyet rolleri olarak bilinir. Kadınların ve erkeklerin, toplumun yazdığı "senaryo" ya bağlı kalarak rollerini "oynamaları" beklenir. Toplumsal cinsiyet rolleri terimi, cinsiyet kalıp yargılarını ya da toplumun belirlediği cinsiyet farklılıklarını yansıtmak üzere kullanılır. Daha özelden, bu terim, geleneksel olarak kadınla ve erkekle ilişkili olduğu kabul edilen rolleri ifade eder.¹²

Çocuklar, toplum tarafından kız ya da erkek olarak etiketlenmelerini ardından cinsiyetin kültürel anlamlarını öğrenmeye ve kazanmaya başlarlar. Cinsiyetin kültürel anlamları, toplumsal cinsiyet rolleri olarak görülür. Toplumsal cinsiyet rolü, toplumun tanımladığı ve bireylerin yerine getirmelerini beklediği cinsiyetle ilişkili bir grup beklentidir.¹³

Toplumun, ayrı ayrı kadın ve erkekten göstermelerini beklediği özelliklerde toplumsal cinsiyet kalıpyargıları olarak tanımlanmaktadır. Daha çocukken öğrenilmeye başlanılan bu kalıpyargılar, kadın ve erkeğe karşı geliştirilen önyargıların bir kısmını oluşturur. Yani cinsiyet, kalıpyargıları, toplumda kadın erkek eşitsizliğine neden olan en güçlü önyargılardan biridir.¹⁴

Cinsiyet kalıpyargıları zaman içinde değişmediği gibi, dünyanın çeşitli kültürlerinde de benzerlik göstermektedir. Kadınlardan beklenen daha çok çocukları, eşleri ve ev işleriyle ilgilenmeleri, erkeğe bağlı olmaları, duygusal olarak sessiz, sakin, fedakar, sabırlı, anlayışlı, duyarlı olmaları, iken, erkeklerden beklenen ise ailelerinin geçimini sağlamaları, dışarıyla olan bağı kurmaları, evdeki güç gerektiren (tamirat gibi) işleri yapıp, eş ve çocuklarını koruyup, kollamaları, duygusal olarak daha güçlü, cesur, sert, mantıkla hareket eden olmalarıdır. İşte bu beklentilere toplumsal cinsiyet kalıpyargıları denilmektedir.¹⁵

Geleneksel kadın rolü iş-meslek alanında da devam eder. Kadınlar hosteslik, öğretmenlik, sekreterlik, hemşirelik, temizlikçilik gibi işlere uygun görülürken, erkekler özerklik ve rekabetin daha fazla olduğu iş alanlarına yönlendirilir. Kadına yüklenen özelliklerden dolayı kadının genelde politikacı, lider ya da yönetici olma yolları genellikle kapalıdır. Bu görevler her zaman doğru gelmese de, toplumun

¹² Dökmen, a.g.e., s. 28.

¹³ a.g.e., s.29.

¹⁴ Saraç, a.g.m., s.28.

¹⁵ a.g.m.

dayattığı, bizim de kabul ettiğimiz durumlardır. Çünkü cinsiyet kalıpyargıları zamanla çok az değişen ve dünyada da büyük benzerlik gösteren yargılardır.¹⁶

Modern toplumlar hiyerarşik ayrımların ve eşitsizliklerin var olduğu toplumlar olarak özellikle cinsiyete dayalı eşitsizlikleri aslında biyolojik özelliklerden (cinsiyet hormonları gibi) kaynaklandığını düşünülür. Ama bu biyolojik farklar aslında toplumsal farklılıklara sonradan verilen anlamlar olarak toplumsalın içinde vardır. Adını biyolojinin koyduğu cinsiyet farkları aslında toplumsal bazı işleri kaçınılmaz olarak belli cinslere özgü kılar. Örneğin çocuk yetiştirmek için kadın gibi duygusal ve sabırlı olmak, asker olmak için de bir erkek gibi dayanıklı ve güçlü olmak gerekir. Aslında anne ile asker gibi dayanıklı ve güçlü olmak gerekir. Aslında anne ile asker arasındaki fark biyolojik değil ideolojik-toplumsaldır; kadınları ve erkekleri farklı toplumsal (siyasal) konumlarla ilişkilendiren cinsiyet farkları rejimi cinslerin biyolojisinden türetilirken aslında cinsler arasındaki toplumsal farklılıklardan bahsetmemize yol açar.¹⁷ Toplumsal olan biyolojik olana transfer edilir; daha doğru deyişle toplumsal farklılıklar biyolojik değişmezlikten (determinizm) alınan ideolojik destek ile meşrulaştırılır. Biyoloji değiştirilemez bir kaderse toplumsal olarak cinslerin rolleri de değiştirilemez hale gelir.¹⁸

Kadınsılık ya da kadınlık, erkeksilik ve ya erkeklik tümüyle toplumsal ve kültürel hadiselerdir. Birbirinden değişik zaman ve yerlere göre farklılık gösterebilmektedir. Herhangi bir coğrafyada bir topluluk ya da toplumun kadın ve erkekten beklediği roller, diğerlerinininkiyle birbirini tutmayabilir. Bu, kültürün habercisidir.¹⁹

Bütün toplumlar, tarihi akışta kendini kurmak, sağlamak ve devam ettirmek üzere yol almıştır. Bu güzergah toplumun doğada hazır halde bulduklarının üzerine doğal olmayan, tamamı kültürel şeyleri eklemeleriyle biçim kazanır. Tarihsel süreçte toplumsal olarak üretilmiş sayısız üründen biri de toplumsal cinsiyettir. Toplumsal cinsiyet, biyolojinin kodladığı maddi bedenlere manevi anlamlar yükleyerek onları kültürel olarak tanımlamak ve ayırmaktır. Kadın ve erkeği, kadınlık ve erkeklik denen rol ve statüler bütünüyle özdeşleştirmektir. Bu ayırım, kadının aleyhine birçok eşitsizliğin doğmasında başrolü oynamaktadır.²⁰

1.3.ATAERKİLLİK

Ataerkillik, kültürel, kurumsal ve sosyal alanlarda öteki olarak betimlenen her türlü şeyin uyması, boyun eğmesi, belirli ilkeleri sürdürmesi sonucunu doğuran ideolojik bir yapılanmadır. Bu ideolojinin kökeni ilk çağlarda mülkiyet kavramının ortaya çıkışı ile eş zamanlıdır. Ataerkillik ideoloji öncelikle aile, akrabalık, mülkün

¹⁶ Saraç, *a.g.m.*, s.29.

¹⁷ Serpil Sançar, *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*, 3.b., İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s. 23.

¹⁸ *a.g.e.*, s.24.

¹⁹ Orhan Bingöl, "Toplumsal Cinsiyet Olgusu ve Türkiye' de Kadınlık", *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Y. 16, S.1 (Özel sayı), 2014, s.109.

²⁰ *a.g.m.*, s.108.

paylaşımı/aktarımı üzerinden kurulmuştur. Ardından da her türlü ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel yapılanmaların bu ideoloji çerçevesinde şekillendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Ataerkilli ideoloji karmaşık ideolojiler bütününden oluşur. Bu anlamda ataerkilliği tek bir zamanın ideolojisi olarak almak olası değildir. Tarihsel ve kültürel bağlamda çeşitli alanlarda farklılık göstermiştir.²¹

İktidar ilişkileriyle beslenen ataerkillik kavramı, bin yıllardır çözümlenemeyen kadın erkek çelişkisinden üretilen iktidar ve şiddet kültürünün diğer iktidar biçimleriyle iç içe geçerek sosyal-siyasal, düşünsel-kültürel bir egemenlik sistemine dönüşmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu sistem, toplumsal cinsiyet rollerini ve söylemini sürekli olarak yeniden üretmektedir. Özetle, ataerkillik, erkeklerin kadınlar üzerindeki tahakkümü olarak tanımlanmaktadır.²²

Connell'in hegemonik erkeklik kavramında "hegemonya"(terimin ödünç alındığı Gramsci'nin İtalya'daki işçi sınıfı ilişkileri analizlerinde söz konusu olduğu gibi) acımasız iktidar çekişmelerinin ötesine geçerek özel yaşamın ve kültürel süreçlerin örgütlenmesine sızan bir toplumsal güçler oyununda kazanılan toplumsal üstünlüktür. Bir erkekler grubunun, silah zoru ve ya işsiz bırakma tehdidiyle başka bir grup üzerinde kurduğu üstünlük hegemonya değildir. Dinsel öğreti ve ya pratiğe, kitle iletişim içeriğine, ücret yapılarına, ev tasarımına, yardım/vergileendirme politikalarına vb. kök salan üstünlük hegemonyadır.²³

R.W. Connell hegemonyanın, toplumsal pratikler aracılığıyla işlendiğine işaret etmektedir. Ona göre hegemonya, dinsel öğreti ya da pratiğe, kitle iletişimin içeriğine, ücret yapılarına, ev tasarımına vb. kök salmış ve şarkılar, filmler, öyküler ve reklamlar gibi medya metinlerindeki kahramanlar aracılığıyla doğallaştırılmaktadır.²⁴

Hegemonya kavramından türeyen hegemonik erkeklik kavramı da genel olarak bir erkek cinsiyet rolü olmaktan öte, kültürel bir ideali yansıtmakta ve tüm erkeklerin rızaları aracılığıyla üretilmektedir. Hegemonik erkeklik; ataerkilliğin meşrulaştırılması ile kabul görmüş ve erkeklerin baskın konumları ile kadınları hakimiyeti altına alan bir kavramdır.²⁵

Toplumsal cinsiyetler arasındaki eşitsiz güç dağılımı toplumsal hayatın bütün alanlarını, kadın ve erkeğin bütün ilişkilerini sarmıştır. Ataerkilli ideolojinin derinlere kadar işleyen yapısı da kadınların bu engellemeleri görmesini zorlaştırır. Ataerkilli ideoloji toplumsal cinsiyetler arasındaki eşitsiz güç ilişkilerini hem toplumsal hayatın her alanına yayar hem de tam bu baskıların hayat bulduğu alanlarda

²¹ Pira ve Elgün, *a.g.m.*, s.527.

²² Gülşah Aydın ve Duygu Aydın Aslaner, "Stereotip Kadın Rollerinin Televizyon Reklamlarında Sunumu"2015, *Global Media Journal Dergisi*, S.11. (güz-2015),s.56.

²³ R.W. Connell, *Toplumsal Cinsiyet Ve İktidar Toplum, Kişi Ve Cinsel Politika*, 1.b.,İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998, s.246.

²⁴ Aydın ve Aslaner, *a.g.m.*, s.57.

²⁵ *a.g.m.*

engellemeleri doğallaştırır, meşrulaştırır, normalleştirir ve istenir hale getirir. Kadın ve erkekler çoğu zaman tam da en çok engellendikleri alanlarda ataerkilli ideolojiyi yeniden üretirler.²⁶

Günümüzün geleneksel ve çağdaş toplumlarında, etkisini ve sürdürülebilirliğini devam ettirmekte olan ataerkillik, bir ayrımcılık ideolojisinin evrensel boyutları olan bir kurumu haline dönüşmüştür. Ataerkillik, tarihin, bilimin, felsefenin, kültürün vb. birçok toplumsal yapının belirleyicisi olan bir erkek aklı tarafından yapılandırılmıştır.²⁷

1.4.CİNSİYET ROLLERİ İLE İLGİLİ KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

1.4.1.BİYOLOJİK KURAM

Biyolojik kuramlar, kadınlar ve erkekler arasındaki davranış farklılıklarını, cinsler arası biyolojik ve psikolojik farklılıklara dayandırarak açıklar. Bu kuramın ilgi alanı, doğumdan itibaren kadın ve erkek vücudunda salgılanan hormonlar, kritik gelişme dönemlerinde hormonlardaki farklılıklar (örneğin, ergenlik) ile işlevsel ve yapısal farklılıklardır.²⁸

Kadın ve erkek arasında gözlenen farklılıklara bazı bilim adamları özellikle bazı biyolog ve hekimler, tarih boyunca ilginç açıklamalara getirmişlerdir.²⁹ Annelik iş güdüsünün beynin bir bölgesinde yer aldığı ya da üreme organlarında bulunduğu ileri sürülmüştür. 19. Yüzyılın ortalarında ise, yüksek zihinsel işlemlerin merkezi olarak görülen ön beyin loblarının erkeklere kıyasla kadınlarda daha küçük ve daha az kıvrımlı olduğu, buna karşılık algılama gibi daha basit zihinsel süreçlerin merkezi olarak kabul edilen yan lobların kadınlarda daha büyük olduğu ileri sürülmüştür.³⁰ Daha yakın bir tarihte, 1977’ de, bile erkeğin mimarlıkta, mühendislikte ve sanatta daha büyük başarıları olduğu, bununda erkeklik hormonlarından ve beyin performansının erkeklerde daha üstün olmasından kaynaklandığını söyleyenler olmuştur.³¹

Biyologlara göre, farkın kaynağı kadın ve erkeğin biyolojik özellikleri bağlamı da üstlendikleri roldür. Rollerini farklılaştıran ise kadınların çocuk doğurabilmeleri, erkeklerin ise bunu yapamamalarıdır. Üreme yeteneğinin sonucu olarak, insanoğlunun topluluk olarak yaşamaya başladığı ilk zamanlardan itibaren erkekler

²⁶ Ayben Soner, ‘‘Yapı ve Fail İlişkisinden Hareketle Ataerkilli İdeoloji ve Toplumsal Cinsiyet Etkileşimini Anlamak’’, (Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Sosyoloji Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Aydın, 2012, s.42.

²⁷ Dicle Özkan, ‘‘Ataerkilli İdeolojide Bekaret Söylemi’’, <https://www.academia.edu/4936105/Bekaret-makale>, (Erişim Tarihi 14.03.2016)

²⁸ Burçin Anar, ‘‘Evli ve Çalışan Yetişkinlerin Toplumsal Cinsiyet Rollerini ile Evlilik Doyumu ve İş Doyumu İlişkisinin İncelenmesi’’, (Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adana, 2011, s.20.

²⁹ Dökmen, a.g.e., s.48.

³⁰ a.g.e.

³¹ a.g.e., s.49.

dış çevreyle mücadeleden sorumluken (*başat davranış örüntüsü*), kadınlar evle ilgili işlerden sorumluydular (*edilgen davranış örüntüsü*).³²

Kadınlarla erkekler arasında belirgin biyolojik farklılıkların bulunduğu bir gerçektir. Toplumsal alanda da kadın ve erkekte beklenen rollerin farklılaşması, erkeğin ve kadının farklı rolleri içselleştirmelerinde kendini gösterir. Çocuk bakımı ve ev işleri fiziksel yetersizliğinden dolayı kadına uygun görülmüştür. Erkek ise, biyolojik yapısına uygun olarak güç gerektirecek ev dışındaki uğraşlara yönelmiştir. Dolayısıyla kadının ev içindeki sorumluluğu artmıştır. Bu arada saldırganlık davranışının da biyolojik olarak erkeğe ait bir özellik olduğu vurgulanmıştır.³³

Cinsiyet farklılığın biyolojik faktöre bağlanması, çoğu zaman erkek üstünlüğünün kabulü anlamına gelmiştir. Freud' un "anatomi kaderdir" ilkesi bu yaklaşımda "biyoloji kaderdir" ilkesine dönüşmüştür. Bu görüş, kadın haklarının ve etkinliklerinin kısıtlanması riskini taşır; çünkü biyolojik zorunluluklar nedeniyle iki cinsiyet arasında sosyal eşitliğin imkansızlığını içerir.³⁴

1.4.2.SOSYAL ÖĞRENME KURAMI

Kuramın orijinali, Bandura tarafından, öğrenmenin sosyal etkilerini ortaya konması amacıyla geliştirilmiştir ve bu kuram Bandura ve başkaları tarafından cinsiyet rollerinin öğrenilmesinin bir açıklaması olarak da temel alınmıştır.³⁵

Sosyal öğrenme kuramı çocuğun cinsiyet rolüne uygun olan veya olmayan davranışlarını ödüllendirme cezalandırma ile edindiğini ayrıca gözlem ve örnek almanın da önemli olduğunu vurgular. Sosyal öğrenme kuramına göre erkek ve kadın arasındaki gözlenmekte olan davranışsal farklılıkların kaynağını öğrenilmiş farklılıklar oluşturmaktadır. Bu rollerin edinilmesinde genetik faktörleri de göz ardı etmeyen kuram, daha çok çocuğun çevresinde bulunan modellerle ilişki ve cinsiyet yönelimli davranışların kazanılmasında bu modellerle özdeşimi taklit etmesi üzerinde durmaktadır.³⁶

Örneğin; kızlar annelerini makyaj yaparken görürler ve oyunlarında bu davranışı taklit ederler. Doğal olarak "örnek alma" olgusu çocukların hangi cinsiyetten olduklarını dolayısıyla hangi davranışları örnek alacaklarını bildiklerini varsayar. Kitle iletişim araçları ve özellikle de televizyon çocukların cinsiyet rollerinin örnek

³² Özgür Güldü ve Müge Ersoy Kart, "Toplumsal Cinsiyet Roller ve Siyasal Tutumlar: Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Y.64-3, s. 101.

³³ Dilek İmançer, "Toplumsal Cinsiyet Oluşumuna İlişkin Kuramsal Yaklaşımlar", *Medya ve Kadın*, der. Dilek İmançer, İstanbul: Ebabel Yayınları, 2006, s.7.

³⁴ Dökmen, a.g.e., s.52.

³⁵ Dökmen, a.g.e., s.59.

³⁶ Özlem Özgür, "Televizyonda Yayınlanan Kadın Programlarında Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Sunumu", (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon Anabilim Dalı Radyo Televizyon Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2010, s.17.

alınmasında önemli bir işleve sahiptir. Çok televizyon seyreden çocuklar muhtemelen daha çok cinsiyet stereotiplerine sahip olacaklardır.³⁷

Bu kurama göre, özellikle toplulukçu kültürlerde, uygun cinsiyet rol davranışları açıkça tanımlanmış ve bu davranışlar konusunda oldukça katı kurallar konulmuştur. Böylece, bir cinsiyetteki tüm modellerin davranışları birbirleriyle tutarlı olacaktır. Bu tutarlı modellerin varlığı ve uygun davranışların ödüllendirilmesi, geleneksel cinsiyet rollerinin sonraki kuşaklara aktarılma olasılığını artıracaktır. Bireyci kültürlerde ise, cinsiyet rol beklentileri açıkça tanımlanmamıştır. Dolayısıyla bu toplumlarda cinsiyet rolleri, koşullara özgü değişiklikler gösterebilir. Çocuklar birbiriyle tutarsız modellerle karşılaşılabilir. Bu nedenle de, cinsiyet rolü açısından geleneksel olan ve olmayan kültürler arasında farklılıklar olacaktır. Ayrıca Osborne'a göre bazı babalar diğerlerinden daha erkeksi, bazı anneler diğerlerinden daha kadınsıdır. Sosyal öğrenme kuramına göre babanın erkeksiliği arttıkça erkek çocuğun da daha erkeksi, annenin kadınsılığı arttıkça kız çocuğunun da daha kadınsı olacağı sonucu çıkmaktadır.³⁸

1.4.3.BİLİŞSEL GELİŞİM KURAMI

Kurama göre, cinsiyetleri ayırıştırma, bilişsel gelişimin evrensel ilkelerini takip eder. Çocuklar ilk olarak kendi cinsel kimliklerini daha sonra başkalarınınkini öğrenirler. Bir başka deyişle, çocuklar ilk olarak insanların kadın ve erkek olmak üzere iki gruba ayrıldığını ve kendilerinin bunlardan hangisine ait olduklarını anlar, daha sonra bireyleri birbirinden ayıran özellikleri öğrenirler. Sonra cinsiyetle ilgili kalıplaşmış tutumların -her iki cinsten hangi tür davranışların beklendiğinin- farkına varırlar ve bu aşamadan sonra da cinsiyet damgalı davranışlar göstermeye başlarlar.³⁹

Bilişsel yaklaşımın temel sayılına göre, insanların bilişsel tutarlılığa ihtiyacı vardır; bu ihtiyaç, kendilerine ve dünyaya ilişkin tutarlı ve dengeli bir görüş oluşturmayı ve sürdürmeyi istemelerine yol açar. Çocuklar için bu tutarlılığı sürdürmenin bir yolu, nasıl en uygun kız ya da erkek olduğunu bulmaktır. Kız olduğunu anlayan bir çocuk kadınsı nesne, etkinlik ve davranışları; kendini erkek olarak tanımlayan bir çocuk da erkeksi nesne, erkinlik ve davranışları tercih etmeye başlayacaktır. Bu kuram, sosyal öğrenme kuramının tersine, çocuğun kadınsı ya da erkeksi olmayı istemesinin nedeninin diğerleri tarafından ödüllendirilmesini değil, kendisini bir kız ya da erkek olarak kimliklenmesi olduğunu ileri sürer.⁴⁰

Bu bakış açısına göre, çocukların davranışları toplumsal cinsiyet kimliğine göre tasarılır. Çocuklar ilk kez kendi cinsiyetlerine ilişkin bilgiyle tanıştıklarında, bir kız veya erkek gibi düşünmek ve davranmak arasında karşılıklı bir etkileşim

³⁷ Kaypakoğlu, a.g.e., s. 25.

³⁸ Anar, a.g.m., s.24.

³⁹ Aylin Çıtak, "Kadınların Çalışmasına Yönelik Tutum: Cinsiyet, Cinsiyet Rolü ve Sosyoekonomik Düzeye Göre Bir Karşılaştırma", (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji (Sosyal Psikoloji) Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008, s.14.

⁴⁰ Dökmen, a.g.e., s.65.

gerçekleşir. Böylece cinsel kimlik (ben bir kızım veya ben bir erkeğim) oluşur. Artık çocuk, durağan bir cinsiyet rolü kazanmıştır. Kurama göre çocukların maskülen ve feminen özellikleri benimsemeleri kendilerini bu şekilde kimliklemeyi istemelerinin sonucudur.⁴¹

1.4.5. TOPLUMSAL CİNSİYET ŞEMASI KURAMI

Sandra Lipsitz Bern' in ileri sürdüğü kuram, sosyal öğrenme ve bilişsel eğitim kuramlarının temel görüşlerini birleştirir. Özellikle, cinsiyetleri ayrıştırmanın çocuğun kendilik bilgisi de dahil tüm bilgiyi kültürün kadınlık ve erkeklik tanımlarına göre kodlamaya ve organize etmeye hazır oluşundan kaynaklandığını kabul eder.⁴²

Hemen her kültürde kadınsı ve erkeksi kişilik özellikleri belirlenmiş, kadın ve erkeğin kültürde kadınsı ve erkeksi kişilik özellikleri belirlenmiş, kadın ve erkeğin toplumdaki yeri, yapabileceği işler ve faaliyetler cinsiyetleri temelinde ayrıştırılmış ve tanımlanmıştır. Çocuk da gelişim süreci içinde yaptığı gözlemler yoluyla kadın ve erkeğe özgü davranışları, alınan görev ve sorumlulukları özümseyerek ve değerlendirerek öğrenir. Kısacası çocuk, gelişen bir toplumsal cinsiyet şeması aracılığıyla gelen bilgiyi kodlamayı ve örgütlemeyi de öğrenmektedir. Kurama göre, çocuk toplumsal cinsiyet şemalarını öğrenme sürecinde iki cinsiyet arasındaki gözlenebilir farkları görür, kendi cinsiyetiyle ilgili bilgiler edinir ve bunlar doğrultusunda kendi cinsiyetini tanımlar.⁴³

Toplumsal cinsiyet şema kuramına göre, öğrenme süreciyle çocuklar bir cinsiyet şeması geliştirirler ve oluşturulan bu şemalar cinsiyete dayalı özellikleri betimler. Şema, bilişsel bir yapıdır; bireyin algılarını organize eden ve yönlendiren bir çağrışımlar ağıdır. Bir şema, gelen bilgiyi şemayla ilişkili terimlerle araştırmaya ve özümsemeye hazır oluşu sağlar. Belli bir şema aracılığıyla bilgiyi işlemeye hazır bireyler, şemaya uygun bilgiyi hemen kodlayabilirler, şemayla ilgili kategoriler içinde örgütleyebilirler ve şemayla ilişkili farklılaşmış yargılarda bulunabilirler. Bilgiyi toplumsal cinsiyet şemasına göre işleme ise, özellikleri ve davranışları kadınsı ve erkeksi kategorilerine ayırmaya yol açar. Cinsiyetle ilgisi olmayan şeyler bile kadınsı ya da erkeksi kategorisine sokularak işlenir. Örneğin; nazik” ve “bülbul” gibi özellikler kadınsı kategorisine, “atılğan” ve “kartal” gibi özellikler erkeksi kategorisine yerleştirilebilir. Toplumsal cinsiyet şeması da kadın ve erkek özelliklerinin algılanmasında ve bilginin işlenmesinde temel oluşturan bir çerçevedir.⁴⁴

Kurama göre, birey çevreden gelen bilgileri mevcut cinsiyet temasına göre algılar, kodlar ve örgütler. Örneğin cinsiyet teması için fiziksel güç erkek çocukları için uygunken, fiziksel çekicilik kız çocukları için uygun olan tema bileşenidir. Bu cinsiyet temaları sayesinde çocuklar, kültürün erkeksi ve kadınsı tanımına uygun

⁴¹ Güldü ve Ersoy-Kart, *a.g.m.*, s.105.

⁴² Dökmen, *a.g.e.*, s.69.

⁴³ Çıtak, *a.g.m.*, s.15.

⁴⁴ Anar, *a.g.m.*, s.26.

olarak kendi davranışlarını düzenlemeye güdülenmektedirler. Bu güdüleyici güç sayesinde, çocuk şematik seçiciliği kendine uygulayarak, kendi cinsiyetine uygun olanları seçip öğrenmekte, böylece benlik kavramını oluşturmaktadır. Artık, çocukların benlik kavramı cinsiyetlerine göre gelişmiş ve zihinlerinde farklı iki cinsiyet teması (kadın- erkek) yaratılmıştır.⁴⁵

1.4.6. PSİKANALİTİK KURAM

Freud'un görüşlerine dayanan psikanalitik yaklaşım, toplumsal cinsiyetin gelişimine ilişkin olarak getirilen ilk kuramsal açıklamalardan biridir. Bu kuram, libido kavramlaştırmasına dayanır. Libido, biyolojik ve toplumsal cinsiyeti organize eden, biyolojik temeli olan cinsel enerjidir. Freud, libidoyu erkek cinsel organını merkeze alarak açıklamıştır.⁴⁶

Freud' a göre birey psikoseksüel gelişimini beş evrede tamamlar. Bu beş dönem; oral, anal, fallik, latent ve genital dönemdir. Oral dönemde (0-18 ay arası) bebeğin ilgisi ağız dönemindedir ve ağızla ilgili etkinlikler (emme, ağza alma)haz sağlar. Anal dönemde (1,5-3,5 yaş arası) ilgi anüstedir.(makattadır), dışkılama ve ilgili süreçler önemlidir. Fallik dönemde (3-5 yaş arası) ilgi, henüz yetişkinlik düzeyinde olmamakla birlikte, cinsel organa yönelir. Latent dönemde (5-13 yaş arası) cinsel ilgiler ve güdüler azalıyor, hatta kayboluyor gibi görünür. Genital dönemde (12-13yaştan sonra) ise cinsel dürtüler yeniden cinsel odaklı ve yetişkin cinselliği anlamında ortaya çıkar. Bu gelişim dönemlerinin her birinde bireyin psikolojik enerjisi ve cinsel ilgisi (libido) bedeninin belirli bir bölgesine yönelir ve birey sağladığı doyumun düzeyine (az ya da çok oluşuna) göre ya o dönemde takılır ya da bir sonraki döneme kısmen veya tamamen geçebilir.⁴⁷

Özdeşleşme ve içselleştirme gibi bilinçaltı süreçleri vurgulayan psikanalitik kurama göre, toplumsal cinsiyete uygun davranışlarda bulunma (erkeklerde erkeksi, kadınlarda kadınsı davranış), çocuğun küçük yaşlardan itibaren kendi cinsiyetinden ebeveyni ile kurduğu özdeşim süreci ile bağlantılıdır. Karşı cinsiyete uygun davranışlarda bulunma ise, karşı cinsiyetten olan ebeveyn ile özdeşim kurmayla açıklanmaktadır. Freud'a göre çocuk kendi cinsiyetindeki ebeveyniyle özdeşim kurarak onun özelliklerini alır ve sonuç olarak erkek çocuklar nasıl bir erkek olmaları gerektiğini; kız çocuklar da nasıl bir kadın olmaları gerektiğini öğrenirler. Bu kurama göre, bireyin toplumsal ve psikolojik açıdan uyum içinde olması için kendi cinsiyetine uygun bir cinsel kimliğe sahip olması gerekmektedir.⁴⁸

⁴⁵ *Güldü ve Ersoy-Kart, a.g.m., s. 105.*

⁴⁶ *Dökmen, a.g.e., s.42.*

⁴⁷ *a.g.e.*

⁴⁸ *Çıtak, a.g.m., s.12.*

2. TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİNE YÖNELİK FEMİNİST KURAMLAR

2.1.FEMİNİZM

Feminizm; kadın-erkek arasındaki ilişkiyi, aile, eğitim, iş dünyası, siyasi hayat, kültür ve tarihe kadar geniş bir yelpaze içinde sorgulayan ve kadın-erkek arasındaki iktidar ilişkisini değiştirmeyi amaçlayan siyasi bir harekettir. Feminizm, kadın-erkek arasındaki ayırımı erkek üstünlüğünü ve erkek merkezli toplumsal normları ona erdirmeyi, yerini kadınsı değerlere ikame etmeyi amaçlayan bir siyasal hareket olarak gelişmektedir.⁴⁹

Feminizmi genel bir tasnifle "kadın hakları hareketi" ile "kadının kurtuluşu hareketi" olarak iki kategoriye ayırmak mümkündür. Kadın hakları hareketi içinde yer alan feminist gruplar geleneksel baskı gruplarının taktiklerini kullanarak siyasi iktidar nezdinde toplumda kadınların varlığını ve bu çerçevede kadın haklarını savunmayı amaçlamaktadırlar. Bu gruplar, kadın erkek hiyerarşik bir ilişki içermeyen arkadaşlık ilişkisine dönüştürmeye ve bu ilişkiyi toplumsal ilişkilerin merkezine oturtmaya çalışırlar. Buradan yola çıkarak Fransız Devrimi' nin temelini karşı yazılmış olan Mary Wollstonecraft' ın Kadın Hakları Savunması (1792), ilk modern feminizm metnidir. Metinde insan olmaları nedeniyle kadınlarında aynı hak ve ayrıcalıklara sahip olması gerektiği ileri sürülmüştür.⁵⁰

Modern aklın dışında tutulan ve ev içi/özel alana hapsedilerek yaşamı gibi bedenleri de erkek kontrolüne verilmiş kadınların, haklı eşitlik taleplerini, insanlığın eşitliğini evrensel değerler arasına koyan feminizm, moderniteyle birlikte tarih sahnesine çıkmıştır. Feministler, "doğuştan özgür doğan insanlık idealine karşı, nasıl oluyor da kadınlar erkek iktidarının bir parçası haline geliyor?" sorularını genişleterek kadın özgürleşiminin yollarını açmışlardır.⁵¹

Feminizmin tarihçesine baktığımızda ise, 17. Yüzyıl İngiltere'sinde feodalizmin bitmesi ve kapitalizmi gelişmesi ile kendini yeni toplumdan dışlanmış bir sosyal kategori olarak hisseden orta sınıf kadınların talepleriyle ortaya çıkmıştır. Yeni burjuva sınıfının özgürlük ve eşitlik taleplerine karşı kadınlarda bu hakları talep etmeye başlamışlardır.⁵² Ne var ki, "eşitlik, özgürlük" bayrağını yükselten burjuvazinin "insan" soyutlaması da yüzlerce yıllık geleneği sürdürerek kadınları dışlayan bir nitelik taşımıştır. Böyle bir zihinsel ve kurgusal yapı içinde kadınların bütün yapabildiği, eğitim hakkı talep etmektir. Bu hakkın talebi için kullandıkları

⁴⁹ Gül Aktaş, "Feminist Söylemler Bağlamında Kadın Kimliği: Erkek Egemen Bir Toplumda Kadın Olmak", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Y.30, s.1(Haziran 2013), s.59.

⁵⁰ a.g.m., s.60.

⁵¹ Şaşman Kaylı, a.g.e., s. 18.

⁵² Aktaş, a.g.m.,s.60.

argümanlar da ister istemez erkeklerin desteğinin kazanılmasında yoğunlaştı ve ataerkil toplumsal cinsiyet tanımlarına dayandırıldı.⁵³

18. ve 19. Yüzyıllardan itibaren kadın hareketi birçok alanı etkilemiş, kadının özel ve kamusal alandaki konumunu sorgulamış ve dönüştürmüştür. Kadınların oy hakkı ve yönetime katılma hakkı, tüm mesleklere girme ve bunların sağlanması için eğitim hakkı adına mücadele edilen ilk dönem feminist hareket, devlet yönetimi, iş yaşamı, eğitim gibi pek çok alanın toplumsal cinsiyet kavramı ile şekillendiğini gösterir.⁵⁴

İkinci dalga olarak bilinen 1960' ların sonlarından itibaren feminist söylemler yeni bir boyut kazanmıştır. Bu dönem feminist hareketler Simone de Beauvoir' in "kadın doğulmaz, kadın olunur" görüşlerinden hareketle kadınların erkeklerden farklı olduklarını, farklı bir kültüre ve farklı tarzlara sahip oldukları düşüncesinden beslenmiştir.⁵⁵

Feminizm 1968 sonrasında daha geniş bir tabana yayılma eğilimi göstermiştir. Günümüzde feminizm bazı vurgu farklılıklarıyla değişik ülkelerdeki çeşitli kadın gruplarınca benimsenmektedir. Temelde ataerkil toplumsal düzenini eleştiren feminist görüşü bir bütün olarak çözümlenmeye imkan tanıyan bir teori geliştirilemediğinden, feminist düşünürler, liberalizm, Marksizm, psikanaliz, varoluşçuluk, radikalizm gibi düşünce akımlarının etkisinde kalarak oluşturdukları teoriler ile kadın haklarına alternatif çözüm arayışlarını sürdürürler. Bu feminist teoriler, kadınların ataerkil toplumsal düzen yapısı içinde değersizleştirdiklerini varsaymakta ve bunun nedenini sorgular.⁵⁶

2.1.1. LİBERAL FEMİNİZM

Liberal teori rasyonel zihinsel gelişimin en yüksek insan olduğu ve devletin bu amacı ve bununla ilintili amaçları izleme konusunda herkese eşit fırsat yaratılmasını güvence altına alacak şekilde edimde bulunması gerektiğini varsayar. Bundan dolayı liberal feministlerin çoğu çabalarını entelektüel gelişim ve mesleki başarı fırsatlarını geliştirecek yasaları yaratmaya ve değiştirmeye hasreder. Erken dönem liberalleri kadınların eşit oy hakkı ve mülkiyet hakkı için çalıştılar. Günümüzün liberalleri eşit ücret ve istihdam gibi konular için savaşılmaktadır.⁵⁷

Liberal feminist söyleme göre, kadınların eşler ve anneler olarak güya doğal rolleri hakkındaki saçma yargılar ve stereotipler, kadınların toplumdaki eşitsiz konumunun göstergeleridir. Özgürlük ve eşitlikle ilgili genel liberal ilkeler kadınlar içinde uygulanmalıdır. "eşit haklar" talebi ya da "reformcu" feminizm, siyasal tercümesini yasaları değiştirme çabalarında, eşit fırsatlar için yapılan eylem programlarında ve kadınları geleneksel olmayan roller ve mesleklere yönlendiren ve

⁵³ a.g.m.

⁵⁴ a.g.m.

⁵⁵ a.g.m., s.61.

⁵⁶ İmançer, a.g.e., s.24.

⁵⁷ Kaypakoğlu, a.g.e., s.52.

onlardan iktidarı ele geçirmek üzere eril niteliklerini geliştirmelerini isteyen teşviklerde bulan ilkelerin diğer etiketleridir.⁵⁸ Süleyman İrvan s. 369

Kadınların zihniyet gelişimi ve eğitimine vurgu yapan liberal feminist felsefenin ilk temsilcisi olan Mary Wollstonecraft, bireyin sahip olduğu zihinsel kapasite özelliğini vurgular ve sahip olunan potansiyel kapasite açısından insanlar arasında herhangi bir farklılığın olmadığı görüşünü dile getirir. Vurgulanması ve üzerinde durulması gereken noktanın eğitimdeki fırsat eşitliği olduğunu savunur. Eşit eğitim imkanlarının erkek ve kadın arasındaki eşitsizliği gidereceği üzerinde durur. Liberal feminist kuram tam olarak kadının özgürlüğe kavuşmasını ekonomik olarak erkekten bağımsızlaşmasına ve onunla eşit haklara sahip olmasına bağlı olduğunu savunur. Bu nedenle liberal görüşe göre, kız ve erkek çocuklar ayırım gözetilmeksizin aynı eğitim imkanlarından eşit olarak yararlanabilmelidirler. Gül aktaş s. 62

Cinsiyet rol stereotipleri, cinsiyete uygun davranış reçeteleri, dış görünüş, ilgiler, yetenekler ve kendini kavrayışlar, liberal feminist medya çözümlemesinin merkezinde yer almaktadır. Çok sayıdaki nicel içerik çözümlemesi, kadınların medyada nadiren görüldüğünü ortaya koymuştur; medyada görüldüklerinde ya eş, anne, evlat, kız arkadaş olarak; ya geleneksel kadın mesleklerinde (sekreter, hemşire, kabul görevlisi vb.) çalışırken; ya da seks objesi biçiminde gösterilmektedirler. Dahası, genellikle genç ve güzeldirler, ancak çok iyi eğitim almamışlardır. Medya ve aile çocuklara, özellikle kendilerine uygun cinsiyet rollerini öğretmekte ve uygun davranışlar karşılığında onları simgesel olarak ödüllendirmektedir. Medyanın cinsiyet rolleriyle ilgili stereotipleri sürekli kullanmasının, bu stereotiplerin egemen toplumsal değerleri yansıtmışından ve erkek medya yapımcılarının da stereotiplerden etkilenmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Liberal feminizmin önerdiği çözümler iki parçalıdır: kadınlar toplumda daha eşit onumları elde etmeli, erkek egemen alanlara girmeli ve güç kazanmalıdırlar. Ama medyada daha çok kadını ve erkeği geleneksel olmayan rollerde göstererek ve cinsiyet ayrımcı olmayan bir dil kullanarak değişime katkıda bulunmalıdır.⁵⁹

Kadınlar için rol değişimi üzerindeki vurgu yeni bir stereotip olan “süperkadın”ı yaratmıştır ki bu liberal feminizmin taleplerine ticari kültürün verdiği bir yanıttır. Kadın dergileri ve reklamlar kadını bağımsız ve kendinden emin bir iş kadını, başarılı bir eş ve anne olarak göstermektedir. Bu kadın hala güzeldir ve genç kızlığında sahip olduğu kusursuz beden ölçülerini korumaktadır. Bu imaja uygun bir yaşam sürmeye çabalayan gerçek kadınlar ciddi bunalımlara girmektedirler.⁶⁰

Sonuçta aydınlanmacı feminist teoride bazı temel problemler vardır. Bunların birincisi; liberal çözümlemenin özel alanı dokunmadan bırakmış olmasıdır.

⁵⁸ Süleyman İrvan, *Medya Kültür Siyaset*, 3.b., Ankara: Pharmakon Yayınevi, 2014, s.70.

⁵⁹ Kaypakoglu, a.g.e., s.54.

⁶⁰ a.g.e.

Kadınların, erkeklere bağımlılıklarına, ataerkil ya da erkeğe hizmet eden eğitim sistemine ve toplumsal kurumlara karşı bir sınıf olarak niteleyen birçok liberal feminist, radikal feminist duruşa doğru kaymıştır.⁶¹ Liberal feministler tarafından sonuçsuz bırakılan bir soru da kadın ve erkek arasındaki ruhsal ve ahlaki yetenekler açısından gerçekten farkın olup olmadığıdır. Bazı liberaller genel olarak var olan farkların küçük olduğunu ve içinde bulunulan koşullar sonucu oluştuğunu savunurlar.⁶²

2.1.2.RADİKAL FEMİNİZM

Radikal feminizm kadınların sömürülmesi ve baskı altında tutulmasının temel nedenini, kadınlarla erkekler arasındaki biyolojik farklılıkta gören bir kuramdır. Kadının baskı altında olması ve kadın erkek arasındaki çelişkisini temelde aile kurumundan türediğini savunur. Radikal feministler arasında geniş ölçüde kuramsal düşünceler oluşturmuş olanlar, Kate millett ile Shulamith Firestone' dur.⁶³

Kate Millett'e göre aile gençleri ataerkil ideolojini rol, mizaç ve statü kategorilerince öngörülen turumlar içinde toplumsallaştırır. Aile, ataerkil düzen içinde kadınları erkeklere hizmet etmeye ve bu hizmet etme rolünü kabul etmeye şartlandıran erkek egemen ideolojisinin, yeniden üretilmesini sağlayan kurum olarak görülür. Bu nedenle aile kurumunu radikal feministler ret eder. Shulamith Firestone ise kadınların, baskı altında tutulmalarının temelinde biyolojik cinsiyet farklılıklarının yattığını söyler. Kadınlar doğum ve annelik rolleri ile sınırlanır. Firestone buna çözüm olarak teknolojiyi, kadınların biyolojik kaderlerinden kurtulmak için kullanmak gerektiğini düşünür.⁶⁴

Radikal feminist akımın savunduğu üreme teknolojileri ataerkil sisteme karşı çıkmak anlamında talep edilirken, diğer yandan tüm yaşamımızı etkileyen postmodern süreç 'her kadının doğurabilir' olması için yeni üreme teknolojileri ile iktidarı yeniden oluşturmaktadır. Yeni üreme teknolojileri çocuk sahibi olmayanları çocuk sahibi yaparken, hastalıklı genleri yok edip sağlıklı nesiller vadetmektedir. Aynı biçimde doğal bir süreç olan anne olma istediğini, teknolojik kontrol altında yerine getirmeye çalışan tıp bilimi 'bir kadın anne olmak istiyorsa akan sular durur' anlayışı ile ataerkil sistemi yeniden üretmektedir.⁶⁵

Radikal feministler, kadınların bedenleri üzerindeki her türlü kontrolün kadınlara ait olduğunu vurgulayarak, cinselliği, heteroseksüelliği ve kadın bedenini odağa alarak "bedenimiz bizimdir" sloganıyla kadınlık kalıplarına karşı çıkmışlardır.⁶⁶ Radikal

⁶¹ İmançer, a.g.e., s.26

⁶² a.g.e., s.27.

⁶³ a.g.e., s.32.

⁶⁴ a.g.e.

⁶⁵ Özlem Türkdoğan, "Ana Akım Medyada Annelik Miti", *Kadın Araştırmaları Dergisi*, Y.2, S.13 (2013), s.44.

⁶⁶ Şaşman Kaylı, a.g.e., s. 24.

feministlere göre, kendi bedeni üzerindeki denetime sahip olmayan ve onu kontrol edemeyen hiçbir kadın özgür değildir.⁶⁷

Radikal feministler için patriyarki, erkek dünyası ile kadın dünyasını kesin çizgilerle ayırırken, erkek dünyasını üretim, kadın dünyasını ise yeniden üretim sürecin bağlamıştır. Patriyarkal ideoloji, erkekleri sosyalleşme sürecine hareketlilik, güç, insiyatif, üretim ve rasyonalite gibi niteliklerle donatırken kadınlara da ev işleri, çocuk doğumu ve bakımı ile erkeğin cinsel objesi olmasını yüklemiştir. Bu ideoloji aynı zamanda kadında ‘‘utanma’’ ve ‘‘namus’’ gibi kavramları taktikli bir biçimde geliştirerek kadınları erkeksi kültürlerin bir alt ögesi haline getirmiştir.⁶⁸

Radikal feminizmde medya çalışmalarının temel odak noktası pornografi üzerindedir ve oldukça polemik içeren bir dil kullanılır: ‘‘pornografi vardır çünkü erkekler kadınları hor görmektedirler; erkekler kadınları hor görmektedirler çünkü pornografi vardır’’ ’erkeklerin kadınlara yönelik davranışlarını ve kadınların kendileri hakkındaki algılamalarını medyanın etkileme gücü, radikal feminist medya çözümlerinde tartışma dışıdır.’’⁶⁹ Araştırmacılar medyanın herhangi bir konudaki tutumuyla belli bir eylem arasında doğrudan bir bağlantıyı kanıtlayamamış olabilirler, ancak medyadaki çarpıtmanın genel ayrımcılık iklimine ve kadınların horlanmasına katkıda bulunduğu konusunda şüphe yoktur.⁷⁰

Medya erkek patronların ve yapımcıların ellerinde olduğu için ataerkil toplumun çıkarları doğrultusunda işleyecektir. Radikal feminizmin medya stratejileri çok açıktır: kadınlar kendi iletişim araçlarını yaratmalıdırlar.⁷¹ Basında ve görsel medyadaki teknolojik gelişmeler feminist kitaplar, dergiler, radyo televizyon programları, video ve film gruplarının çoğalmasını mümkün hale getirmiştir. Bu gelişmeler olmasaydı, birçok feminist düşünce kamusal alana taşınamayacaktı. Çoğu radikal feminist medya, genellikle kar etme güdüsü taşımadan çalışan ve sosyal sorumlulukları paylaşan gönüllülerce üretilmektedir. Radikal feminist mantıkta hiyerarşilere yer yoktur; bunları eril toplumun bir sapkınlığı olduğu düşünülür. Katkıları isimsizdir ya da sadece ilk isimlerle imzalanırlar, çünkü tüm kadınların aynı tür ataerkil baskıyı paylaştıkları varsayılmaktadır.⁷²

2.1.3.KÜLTÜREL FEMİNİZM

Kültürel feminizme göre, kadınlara ilişkin kültürel tanımlamalar biyolojik farklılıklardan öte toplumsal çevrenin ürünüdür ve kadınlara ilişkin geleneksel değerler sistemi özel alandan başlayarak kamusal alana doğru yayılır. Eğer durum böyleyse o zaman kadına/kız çocuklarına ve dolayısıyla erkeğe atfettiğimiz özellikler değişebilir olarak görülmelidir. Kültürel feminizm, kültürün maskülen

⁶⁷ a.g.e., s.25.

⁶⁸ Aktaş, a.g.m., s. 63.

⁶⁹ İrvan, a.g.e., s. 371.

⁷⁰ a.g.e., s. 372.

⁷¹ Kaypakaya, a.g.e., s. 55.

⁷² a.g.e., s. 56.

kimliğine ek olarak feminen kimliğinin varlığını ortaya koymayı ve kültürün cinsiyetsizleştirebilmesini hedefler. Bu teoriyi savunanlar, kadınların toplumdaki ikincil ve baskı gören konumunun toplumun kültür yapısına göre temellendiğini düşündüklerinden kültürün kadını neden bu şekilde konumlandığını ve bu tanımlamaların nasıl dönüştürebileceğini açıklamaya çalışırlar.⁷³

Farklılık kültürünü öne çıkararak kültürel feministler, kadını cinsiyetinden dolayı toplumsal yaşamdaki iktidar ve güç alanının dışına itilerek iktidarın kendine dayattığı birincil alanlar olan aile, cinsellik, din gibi kurumları deşifre ederek alternatif yapılar yaratmayı düşünürler. Geri planda, anaerik toplumu yücelten kültürel feminizm, özgüven, kendi gerçeklerini keşfetme, yeteneklerini geliştirme, kadın dayanışması, kadınlık kuvveti, kadınlık sezgisi, gibi kavramları kadınlar lehine dönüştürerek toplumsal yaşamı yeniden şekillendirmeyi hedeflemiştir. Kültürel feministlerce, kadın bedeni olumlanarak ele alınmış ve kadının özgürlüğü ile toplumsal iyileşme arasında bağ kurulmuştur.⁷⁴

Kültürel feminizm kuramını savunanlar liberal feminizmin eleştirel düşünme ve kendini geliştirmenin kabul etmeye devam ederlerken, hayatın akıldışı, sezgisel ve genellikle kolektif yönünü vurgular. Kadınlarla erkekler arasındaki benzerlikleri vurgulamak yerine, genellikle kadınlık niteliklerinin farklılıkları üzerinde dururlar.⁷⁵

Kültürel feminist kuramcılara göre, aile ilişkilerine ilişkin konular eril bakış açısından düzenlenmiştir. Kadının erkek himayesinde insanca gelişmesi engellenmiştir. Bu duruma son vermek için ev hayatında radikal değişiklikler gerekir. Ataerik bakış açısının baskıcı, yıkıcı ve savaşçı değerleri yerine kadınların olumlu bakış açıları bir kez daha yönetimin kamusal gücüne ve dine katılmalıdır. Babaların ev hayatına katılımı ile özel alanın zenginleşeceğini ve kamusal alanın annelerin varlığı ile yükseleceğini öne sürerler.⁷⁶

Kültürel feministlere göre, kadınların aydınlanma dönemine kadar akli çalışmalara dahil edilmemeleri ve ev işlerini idame ettirecek biçimde ve dine göre temellene toplumsal işbölümü çerçevesinde eğitilmeleri, "ötekilik" konumunu pekiştirmektedir. Bu yüzden kültürel feministler, kadınların eğitim alarak, toplumsal yapıda etkin rol almalarının toplumu değiştirmeyi sağlayacağını düşünürler.⁷⁷

2.1.4.MARKSİST FEMİNİZM

Sosyalist feminizm, Marx'ın çatışma teorisinden gelişmiştir. Engels, ataerkilliğin köklerinin özel mülkiyette olduğunu ve böylelikle kapitalizmin az sayıda erkeğin elinde refah ve gücü toplanmasını sağlayarak ataerkilliği yoğunlaştırdığını ileri

⁷³ Aktaş, a.g.m.,s. 65.

⁷⁴ Şaşman Kaylı,a.g.e., s. 22.

⁷⁵ İmançer, a.g.e., s. 27.

⁷⁶ a.g.e

⁷⁷ Aktaş, a.g.m., s. 66.

sürmüştür. Sosyalist feministler, sınıf esaslı sosyal sistem içerisinde yapısal bir öge olarak eşitsizliğin kadın üzerindeki baskısını vurgularlar. Kadınlar üzerindeki bu baskı, farklı ırklar ve engellilere yönelik diğer baskı biçimleriyle etkileşim içindedir.⁷⁸

Özellikle kadınların bilinçlerinin yükseltilmesinde Marksist tarihsel materyalist görüşlerin etkisi kuşku götürmez bir olgudur. Bu görüş kültür ve toplumun köklerini maddi ve ekonomik koşullarda yattığını savunan maddeci bir determinizm düşüncesine dayanır. Engels ise, Marks'ın görüşünü şöyle temellendirir: tarihsel gelişim sürecinde ilkel toplumlarda kadın ve erkeğin işbölümü vardır, fakat cinsiyet uzlaşmazlığının bulunmadığını savunmaktadır. İlkel toplumda ev içindeki üretim araçları kadınların ev dışındakiler de erkeklerin denetimindeydi. Daha sonra Engels, üretimin ev dışında yoğunlaştığını söyler. (büyükbaş hayvancılık maden işletmeciliği, dokumacılık v.s. gelişmesi) erkeklerin alanındaki emek üretkenliğinde görülen bu servet olarak edinilebilecek bir fazlanın yaratılmasına yol açtı, bu da erkeğin kadın üzerinde yeni bir ekonomik güç elde etmesini sağladı.⁷⁹

Marksist teoriye göre, kadını ekonomik anlamda erkeğe bağımlı hale gelmesi, onu diğer sosyal alanlarda da erkeğe bağımlı hale getirmiştir. Kadının bağımlı yaşamı onu "ikinci cins" olarak belirleyen temel faktördür. Özellikle ev ve aileye bağımlı olarak yaşamakta olan kadın özel hayata kapatılarak, kamusal alandan bilerek uzaklaştırılmıştır. Marksist feministler için, kadının kamusal alana çıkışını engelleyen en önemli faktör, kamusal ve özel alan ayrımına göre dizayn edilen modern kentlerdir. Ekonomik e sosyal aktiviteler olan eğitim, ticaret, üretim gibi etkinliklerin hepsi aileden koparılmış ve aileye uzak yerlerde kurumsallaşmışlardır. Modern şehirlerin planlamasıysa kadınların buralara ulaşmasına müsaade etmemektedir.⁸⁰

Çoğu sosyalist feministe göre sorun, genelde toplumun değil, özelde kapitalizmin yeniden üretimidir. Kadınların sömürülmesi, kapitalizmin kar sağlama dürtüsü ve kendini yeniden üretmeye yönelik ihtiyacıyla ilintilidir: diğer bir deyişle, işgücünün cinsiyete dayalı bölümlenmesine ve ev kadınlarının ezilmesine yol açan baskılarla bağlantılıdır.⁸¹

3.TÜRKİYE' DE FEMİNİST ÇALIŞMALAR

Tarihin, süreklilikler ve kopuşların birlikteliği olarak kavranması, biraz klişeleşmiş bir açıklama olsa da, geçerliliğini koruyor. Kültür, ideoloji ve genel olarak zihniyet dünyası söz konusu olduğunda ise, süreklilikler özellikle önem kazanıyor. Bu açıdan bakıldığında Cumhuriyet Türkiye' sinde hem feminizmin, hem de anti-feminizmin,

⁷⁸ Sevda Demirbilek, "Cinsiyet Ayrımcılığını Sosyolojik Açıdan İncelenmesi", *Finans Politik Ekonomik Yorumlar Dergisi*. S. 511., (Eylül 2007), s. 10.

⁷⁹ İmançer, a.g.e., s. 28.

⁸⁰ Aktaş, a.g.m., s. 64

⁸¹ Connell, a.g.e., s. 63.

Osmanlı'nın mirasını güçlü bir şekilde yansıttığını söyleyebiliriz. Üstelik bu, yalnızca zihniyet açısından değil, daha yapısal özellikler açısından da geçerlidir.⁸²

Osmanlı İmparatorluğunda yirminci yüzyıla kadar kadınlar kamusal alanda örtü ve harem olgusu ile tecrit edilmiştir. Miras hukukunda ise erkeğin yarısı kadar mülkiyet hakkına sahiptir. Kadınlar, hukukun ve göreneklerin sınırladığı alan içinde, zevcelik özellikle de dinsel olarak yüceltilen annelik rolleri sayesinde otorite ve etki uygulama olanağına sahiptir.⁸³

İslam hukukunun geçerli olduğu bütün toplumlar gibi Osmanlı'da da, kentsel mekan, cinsiyete göre çok keskin biçimde ayrılmış durumdaydı ve Tanzimat dönemine dek kadınları konu alan uyarı ve yasaklamaların, öncelikle giyim-kuşam ve kadınların gezinti yerlerindeki, alışveriş sırasındaki vb. davranışlarını düzenleyen olduğu görünmekteydi aynı tür kısıtlamaların Tanzimat sonrasında çıkarılan yasalarda da varlığını sürdürdüğünü biliyoruz. Bu, kadını "mahrem" sayan ve dolayısıyla da kamusal alandaki varlığını "zorunluluk" halleriyle sınırlayan, engellemediği durumlarda da katı bir biçimde denetlemeye çalışan bir anlayıştır.⁸⁴

Tanzimat dönemi ve arkasından gelen II. Meşrutiyet döneminde modernleşmeci erkekler farklı noktalardan bakarak hayallerindeki modern toplumda olmasını arzuladıkları kadın tipleri ve aile modelleri hakkında görüşlerini yazarken önemli bir kamusal tartışma alanı yaratmışlar. Hemen hepsi Osmanlı toplumunun modernleşen eğitim ve sosyal kurumlarından yararlanan erkeklerin ulaştığı gelişim düzeyine – ki buna çoğunlukla medeniyet diyorlar- kadınlarında aynı şekilde ulaşmasını engelleyen koşullar olduğunu görerek, erkeklere kıyasla, kadınların ciddi ölçüde geri kaldıklarını vurguluyor ve modernleşen dünyaya erkekler gibi ayak uyduramadıklarını görerek buna çözüm önermeye çalışıyorlar.⁸⁵

Kadın hakları bu dönemde salt kadının ikinci cins olarak ezilmişliği düşüncesinden hareketle tartışılmamıştır, bilakis ülkenin kalkınmasında gerekliliğine inanıldığı için milli mesele olarak görülmüştür. Bunun karşılığında kadını toplum hayatında görünür kılınması ahlaki dejenerasyona yol açacağı düşüncesi yaygındır.⁸⁶

II. meşrutiyet döneminde kadının eğitime, çalışma hayatına katılmasıyla, dernekler kurmasıyla, kadının mahrem dünyasını belirleyen- örtünme, dışarı çıkamama gibi- simgeler yara almıştır. Kadınlar toplumsal yaşama katıldıkça, kentsel mekanlarda görünürlük kazandıkça, rahatsızlıkları beraberinde getirmiş, sorunlar siyasi tartışma konusu olmuştur.⁸⁷

⁸² Fatmağül Berktaş, *Tarihin Cinsiyeti*, 5.b., İstanbul: Metis Yayınları, 2015, s. 97.

⁸³ İmançer, a.g.e., s.39.

⁸⁴ Berktaş, a.g.e., s. 99.

⁸⁵ Sancar, a.g.e., s. 84.

⁸⁶ İmançer, a.g.e., s. 40

⁸⁷ Kaypakoğlu, a.g.e., s. 44.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde kadını yeri konusundaki tartışmalar Cumhuriyet Devrimi ile batıcı düşünceyi benimseyen Kemalist ideolojinin hakimiyet kazanmasıyla sona ermiştir. Cumhuriyet rejimi batılı düşünceyi çıkış olarak görmüş ve bu bağlamda toplumda kadının yerini tanımlayan çeşitli yasalar oluşturmuştur.⁸⁸

Türk modernleşmesinde, kadınlara bir yandan Batılılaşma ve modernleşmenin taşıyıcılığı rolü verilmiş, diğer yandan da bu rolün sınırları erkekler tarafından sıkıca çizilmiştir.⁸⁹ Cumhuriyet dönemi "kadın sorunu" nun parametreleri, II. Meşrutiyet'ten başlayarak Kemalist Cumhuriyet'e uzanan Türk ulusçuluğunun özgül tarihsel koşullarınca şekillenmiştir. Batılılaşma, ulusçuluk ve İslam arasındaki gerilimler hala çözülmediği gibi, günümüz siyasal tartışmalarında da merkezi bir rol oynamaya deva etmektedir. Burada sorun, Türk modernleşmesinin "birey" i temel almamasından ibaret değildir; sorulması gereken soru, "birey" i temel alsaydı, durumun kadınlar açısından farklı olup olmayacağıdır.⁹⁰

Cumhuriyetin kamusal alanda kadın ve erkek eşitliği açısından getirdiği yeniliklerden (örtünün terk edilmesi 1924' ten itibaren), zorunlu temek eğitimin sağlanması (1924), kadınlara seçme ve seçilme hakkı (1934), Şer'i hukukun kaldırılması ve İsviçre Medeni Kanunu'nun benimsenmesi (1926) yararlanan kadınlar, yine de toplumsal kimliklerini batıdaki erkeklerle karşılaştırarak kurmamışlardır. Kemalist modern kadın, toplumsal kimliğini "geleneksel" kadın ile karşılaştırarak oluşturur.⁹¹

1950' lerin modernleşme stratejisi erken Cumhuriyet döneminin "seçkin vatandaşlar" ı tarafından kurulmakta olan "modern yaşam tarzı" nı, şimdi toplumsal olarak yüz yüze geldiği, taşradan büyük kentlere göçmüş "sıradan insanlar" a benimsetilmesi, belletilmesi üzerine kuruludur. Dönem, bu geçişi yaratma, düzenleme ve disipline etme dönemidir. Kentli seçkin yurttaş cemaatinin yaşam tarzının sınırları yeniden tanımlanır, netleştirilir ve yeni gelenlere gösterilir. Bir "milli dava" olan modern Türk yaşamının inşası, kadın ve aile tartışmaları üzerinden yarattığı stratejik düzenleme alanları ile hem modern yaşamı hem de cinsiyet rejimini yeniden yaratmaktadır.⁹²

1980' lerde Türkiye'de bir kadın hareketi oluşmuştur, çünkü 1960 sonrası Batı'da gelişmiş feminist akımların etkisi vardır. Kemalist rejimle Batı'ya açılımı meşrutiyet ve güç kazanan Türk toplumunun, Batı'da bu denli güç kazanmış bir akımdan etkilenmemesi imkansızdır.⁹³ Ayrıca, Kemalist devletin yarattığı fırsat alanından yararlanabilmiş, eğitim görmüş, pek çoğu Batı dilini bilen, iş sahibi, ekonomik gücü

⁸⁸ İmançer, a.g.e., s. 40.

⁸⁹ Berktaş, a.g.e., s.106.

⁹⁰ a.g.e., s.107.

⁹¹ İmançer, s. 41.

⁹² Şancar, s. 236.

⁹³ Necla Arat, *Türkiye'de Kadın Olgusu Kadın Gerçeğine Yeni Yaklaşımlar, 1. b., İstanbul: Say Yayınları, 1992, s.84.*

olan ve feminist akımdan etkilenip, Türkiye’ de feminist hareketin liderliğini yapacak bir kentsel kadın kesimi oluşmuştu. Bu kadınlardan bazıları Batı’daki feminist hareket içinde yer almıştı. Yine bu kesimde ol hareket içinde rol almış kadınlar vardı.⁹⁴

Feminist kelimesini ilk benimseyenlerden bir grup meslek sahibi kadın 1983 yılında haftalık Somut dergisinde “feminist” bir sayfa çıkarmak için toplandılar. 1983 sonlarında, Kadın Çevresi adı ile “ev içinde ve ev dışında ücretsiz ve ücretli çalışan kadınların emeğine dayalı ve bu emeği değerlendirme” amacıyla bir “yayıncılık, hizmet ve danışmanlık” şirketi kuruldu. Kadın Çevresi aracılığıyla bir kitap kulübü oluştu. Feminist klasikler çevrilerek yaygınlaştırıldı.⁹⁵

Türkiye’ de Osmanlı İmparatorluğu’ndan Cumhuriyete kadar intikal etmiş doğu/batı çelişkisi günümüzde de etkisini sürdürür. Batılı feminist görüşlerin doğrultusunda kadın haklarını savunan görüşlerin yanında İslamcı çerçevede görüşler varlığını etkin bir biçimde sürdürmeye çalışır.⁹⁶

1980’ lardan itibaren Türkiye’ de gözlenen, İslamcı kimliğe dayalı kültürel/politik hareket, Castells’ in ve başka birçok yazarın işaret ettiği gibi, gelenekten beslenmekle birlikte gelenekselci ve antimodernist değil, olsa olsa “İslami Üçüncü Dünyada yaşanan modernleşmenin özgül biçimine postmodern bir tepki” sayılabilir. Modernleşmenin Batılılaşma aile aynı anlama geldiği ve modernleşmenin çelişkilerine olan bir tepkinin bir “kimlik politikası” şeklini aldığı ülkelerden biri olan Türkiye’ de, kendi kurallarıyla, yani esas olarak örtünerek kamusal alanda var olma talebiyle İslamcı bir kadın kimliğini öne çıkararak hareket; laiklik, Batılılaşma, modernleşme vb. etrafındaki tartışmalarda kadınların ve toplumsal cinsiyet kimliğinin bir kez daha merkezi bir rol oynamasına, daha doğrusu bu rolün iyice belirginleşmesine yol açtı.⁹⁷

90’lı yıllara gelindiğinde ülkedeki kadın sorunları teşhis edilmiş, sorunların üzerine sürekli gitmek gerektiği bilincine varılmıştır. Bu yıllarda Türkiye’deki kadın hareketi kurumsallaşmaya başlamış, üniversitelerde kadın araştırmaları merkezleri açılmış, devlet bünyesinde Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü ile Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı ve kadın sivil toplum kuruluşu Uçan Süpürge kurulmuştur. Kadın hareketi kent merkezli olmaktan çıkıp temelde toplumsal cinsiyeti sorgulayan, yerel kadın sorunlarını da gündeme getiren pek çok sivil toplum örgütleriyle ülke geneline yayılmıştır. Kadınların kimliği ve bedeni ise öncelikli konuları oluşturmuştur.⁹⁸

⁹⁴ a.g.e., s. 85.

⁹⁵ a.g.e., s.80.

⁹⁶ İmançer, s.43.

⁹⁷ Berktaş, s. 117.

⁹⁸ Asiye Şimşek, “Feminizm ve Uluslararası İlişkiler”, 2013,

<http://akademikperspektif.com/2013/12/31/feminizm-ve-uluslararasi-iliskiler> (Erişim Tarihi: 19.03.2016)

Türkiye’ de 1990’ ların feminist siyaseti kadın bedeninin cinsel denetimine karşı çıkan ‘bedenimiz bizimdir’, kadına yönelik şiddete sessiz kalınmasına itiraz eden ‘bağır herkes duysun’, erkek egemenliğine karşı ‘neden sokaklar ve geceler erkeklerin?’ diye soran sloganlarla kendilerini ifade etti.⁹⁹

Türkiye’ de kadın hakları anlayışını şekillendiren ‘modernleşmeci vesayet’ anlayışının daha kapsamlı eleştirisi 1990’ ların radikal feministlerinden çok İslamcı ve Kürt feministlerden geldi. Bu eleştirilere göre modernleşmeci kadın haklarının ‘bilinçsiz, taşralı, cahil kadın’ diye dışladığı kadınlar aslında kentli orta sınıftan, laik ya da Türk olmayan kadınlardı. Bu ‘modern Türk kadınları’nın kendilerini her türlü kadın adına konuşma hakkına sahip, onları aydınlatacak ‘modern kadın’lar olarak görerek ‘diğer’ kadınların seslerini bastırdıkları ve bir tür sömürgeci zihniyete sahip oldukları söylendi.¹⁰⁰

Baskı altında tutulan ve şiddete maruz kalan kadın bedeni konusu (bekâret kontrolü, aile içi şiddet, tecavüz ve cinsel taciz) Türkiye’de 90’ların başından başlayarak kadın hareketinin öncelikli konularından biri olmaya 2000’li yıllarda da devam etmiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin soyadı davasına ilişkin ve BM Genel Kurulu’nun namus suçlarına ilişkin kararları, Türkiye’deki kadın örgütlerinin Avrupa Kadın Lobisi’ne kabulü, Türk Ceza Kanunu’na kadınlar lehine yapılan düzenlemeler ve yerel yönetimlere kadın sığınakları açma zorunluluğunun getirilmesi bu gelişmeler arasındadır.¹⁰¹

2000’li yıllarda ABD’nin yeni savaş politikalarının Ortadoğu ve Asya’da yarattığı tepkilerin en önemlisi herhalde dünyanın her yerindeki Müslüman kitleler arasında yeni bir örgütlenme ve ideolojik yenilenme hareketinin gelişimine neden olmasıydı. Bu gelişimin önemli bir bileşeni de İslamcı kadın hareketi diyeceğimiz İslam odaklı bir kadın hakları hareketinin ortaya çıkmasıdır. Muhafazakâr düşünce ile sıkı sıkıya eklenmiş İslamcı kurumlar ve siyasal örgütlerin savunageldiği, kadınların dişil görevler ve alanlar içinde erkeklerden ayrıştırılması ve öncelikle de sosyal yardım işlerine hasredilmesine dayalı refleksi sorgulayan—dar ve sınırlı bir çevrede de olsa—kendine İslamcı diyen etkili bir kadın çevresinin ortaya çıktığını görüyoruz.¹⁰²

2002 yılında başlayan AKP hükümeti dönemi, kadın hareketi açısından yeni bir dönem oldu. AKP gibi dinci, muhafazakâr ve zaman zaman da popülist bir parti, kadının insan haklarını koruma yolunda bazı yasal reformların yapıldığı bir dönemin hükümeti oldu. İdeolojisi gereği cinsler arasında bir eşitlik olduğunu kabul etmeyen bir siyasi hareketin mirasçısı olarak, kadın erkek eşitliğini doğrudan kabul etmeden, kadının insan hakları yaklaşımını bir ölçüye kadar benimsedi; bazı noktalarını kendi

⁹⁹ *Sancar, s.302.*

¹⁰⁰ *a.g.e., s.303.*

¹⁰¹ *Asiye Şimşek, ‘Feminizm ve Uluslararası İlişkiler’, 2013,*

<http://akademikperspektif.com/2013/12/31/feminizm-ve-uluslararasi-iliskiler> (Erişim Tarihi: 19.03.2016)

¹⁰² *Serpil Sancar, ‘Türkiye’de Kadın Hareketliliğinin Politikası, 2013,*

<http://kasaum.ankara.edu.tr/files/2013/09/Serpil-Sancar-Türkiye’de-Kadın-Hareketinin-Politikası.pdf> (Erişim Tarihi: 15.03.2016), s.74

ideolojisine göre dönüştürerek ele aldı. Bu gelişimin perde arkasındaki mimarının İslamcı/dinci kadın örgütlerinin kendi aralarındaki güçlü işbirlikleri ve özellikle de feminist örgütlerle yakın ideolojik, politik ve kültürel etkilenmeler olduğunu söyleyebiliriz.¹⁰³

Birçok alandaki yasal düzenlemelere rağmen Türkiye’de kadının konumuna ilişkin çok fazla sorun alanı varlığını sürdürmektedir. Daha önceki yıllardan farklı olarak sorunları dillendiren, görünür kılan feminist hareket, 1990’lardaki kurumsallaşma ve 2000’lerde yaygın olarak karar organlarını etkileme ve dönüştürme mekanizmalarıyla gidişata müdahale noktasında aktif bir rol oynamıştır. Yasal düzenlemelerin takibi ve kadın lehine eleştirisi noktasında kadın platformları, yerel feminizme canlılık kazandırmıştır.¹⁰⁴

SONUÇ

Kadın ve erkek biyolojik açıdan birbirinden farklı cinsiyetlere sahip olsa da, kadın ve erkek olmanın bir de toplumsal anlamları mevcuttur. Bu iki cinsi düşündüğümüzde zihnimizde canlanan her türlü imge bu toplumsal anlamların ürünüdür. Kadınsı ve erkeksi olan, tamamen toplumsal cinsiyet ile ilişkilidir.

Kültürden kültüre farklılıklar gösterse de, toplum, kadın ve erkeğe farklı anlamlar, beklentiler ve farklı davranış kalıpları yükler. Bu farklılıkların sebep olduğu cinsiyet eşitsizliği farklı açılardan ele alınmış, birçok kuram tarafından açıklanmaya çalışılmıştır. Günümüzde de bireye ve topluma yönelik çalışmalar için araştırma konusu olmaya devam etmektedir.

Bu çalışmada cinsiyet, toplumsal cinsiyet rolleri, ataerkillik gibi kavramların izini sürerek cinsiyetin biyolojik yönünden çok toplumsal anlamları, kadın ve erkek kimliklerinin nasıl oluşturulduğundan bahsetmeye çalışıldı. Bir literatür taraması olarak tasarlanan bu makalede, son olarak Türkiye’deki feminist hareketler ele alındı. Bu teorik arka plandan hareketle feminist kuramın toplumsal adaletsizliklerin ortaya çıkarılması bağlamında önemli açılımlar sunabileceği kanısına varılmıştır.

KAYNAKÇA

ANAR, Burçin. “Evli ve Çalışan Yetişkinlerin Toplumsal Cinsiyet Rollerini ile Evlilik Doyumu ve İş Doyumu İlişkisinin İncelenmesi”. Çukurova Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi. 2011.

ARAT, Necla. **Türkiye’de Kadın Olgusu Kadın Gerçeğine Yeni Yaklaşımlar**. İstanbul: Say Yayınları. 1992.

¹⁰³ a.g.e., s.76.

¹⁰⁴ “1980 Sonrası Türkiye’de Feminizmin Görünümü”, <http://acikerisim.aku.edu.tr:8080/xmlui/handle/11630/2665>, ,s.93.

AYDIN, Gülşah ve ASLANER, AYDIN Duygu. "Stereotip Kadın Rollerinin Televizyon Reklamlarında Sunumu". **Global Media Journal Dergisi**. S.11. (güz-2015) ss.54-74.

BERKTAY, Fatmagül. **Tarihin Cinsiyeti**. İstanbul: Metis Yayınları. 2015.

BİNGÖL , Orhan. "Toplumsal Cinsiyet Olgusu ve Türkiye' de Kadınlık". **KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**. S.1 (Özel sayı). 2014. ss.108-114.

CONNELL, R.W. **Toplumsal Cinsiyet Ve İktidar Toplum, Kişi ve Cinsel Politika**. İstanbul: Ayrıntı Yayınları. 1998.

ÇITAK, Aylin. "Kadınların Çalışmasına Yönelik Tutum: Cinsiyet, Cinsiyet Rolü ve Sosyoekonomik Düzeye Göre Bir Karşılaştırma". Ankara Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi. 2008.

DEMİRBILEK, Sevdâ. "Cinsiyet Ayrımcılığını Sosyolojik Açıdan İncelenmesi". **Finans Politik Ekonomik Yorumlar Dergisi**. S. 511.(Eylül 2007). ss.12-27

DÖKMEN, Zehra. **Toplumsal Cinsiyet**. İstanbul: Remzi Yayınevi. 2012.

GÜLDÜ, Özgür ve KART-ERSOY, Müge. "Toplumsal Cinsiyet Roller ve Siyasal Tutumlar: Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme". **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**. S.3. (2009). ss.99-116.

İMANÇER, Dilek. (der.) **Medya ve Kadın**. İstanbul: Ebabel Yayınları. 2006.

İRVAN, Süleyman. **Medya Kültür Siyaset**. Ankara: Pharmakon Yayınevi. 2014.

KAYLI ŞAŞMAN, Derya. **Kadın Bedeni ve Özgürleşme**. İzmir: İlya Yayınevi. 2013.

KAYPAKOĞLU, Serdar. **Toplumsal Cinsiyet ve İletişim**, İstanbul: Naos Yayınları. 2003.

ÖZGÜR, Özlem. "Televizyonda Yayınlanan Kadın Programlarında Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Sunumu". Selçuk Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi. 2010.

ÖZKAN, Dicle. "Ataerkil İdeolojide Bekaret Söylemi". <https://www.academia.edu/4936105/Bekaret-makale>. (Erişim Tarihi 14.03.2016)

PİRA , Aylin ve ELGÜN, Aslı. “Toplumsal Cinsiyeti İnşa Eden Bir Kurum Olarak Medya; Reklamlar Aracılığıyla Ataerkil İdeolojinin Yeniden Üretilmesi”. <http://cim.anadolu.edu.tr/pdf/2004/1130848482.pdf>. (Erişim Tarihi 08.11.2015)

SANCAR, Serpil. **Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar**. İstanbul: İletişim Yayınları. 2014.

SANCAR, Serpil. “Türkiye’de Kadın Hareketliliğinin Politigi”. 2013. <http://kasaum.ankara.edu.tr/files/2013/09/Serpil-Sancar-Türkiye’de-Kadın-Hareketinin-Politigi.pdf>. (Erişim Tarihi: 15.03.2016).

SARAÇ, Simge. “Toplumsal Cinsiyet”. **Toplumsal Cinsiyet ve Yansımaları**. (der.) Ankara: Atılım Üniversitesi Yayınları. 2013.

SONER, Ayben. “Yapı ve Fail İlişkisinden Hareketle Ataerkil İdeoloji ve Toplumsal Cinsiyet Etkileşimini Anlamak”. Adnan Menderes Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi.2012 .

ŞİMŞEK, Asiye. “Feminizm ve Uluslararası İlişkiler”. 2013. <http://akademikperspektif.com/2013/12/31/feminizm-ve-uluslararasi-iliskiler> (Erişim Tarihi: 19.03.2016).

TÜRKDOĞAN, Özlem. “ Ana Akım Medyada Annelik Miti”. **Kadın Araştırmaları Dergisi**. S.13. (2013). ss. 35-59

“1980 Sonrası Türkiye’de Feminizmin Görünümü” , <http://acikerisim.aku.edu.tr:8080/xmlui/handle/11630/2665> ,s.93.